

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع: سیر تحول خطوط و خواندن کتیبه ها

نام نام خانوادگی: سید حامد خادمی

نام استاد: رضایی

ریشه خط عربی و شاخه های آن :

(فینیقی ها (سامی

لاتین آرامی

آلمانی - فرانسه - ایتالیا - انگلیس - یونان سانسکریت - اوستایی - پهلوی - عربی - نبطی

فارسی عربی

نسخ نستعلیق کوفی

مشرقی غربی

تحریری شامی مختلط

شکل گیری و پیدایش خط عربی :

خط عربی نسبت به خطوط دیگر مانند : چینی، لاتین، هیتی دیرتر گسترش پیدا می کند . دلایل آن عبارت است از

عربها معمولاً به صورت قبایل چادر نشین زندگی می کردند و نسبت به نوشتن کلمات بد گمان بودند. آنها برای تبادل اطلاعات و ثبت اطلاعات به وسیله گفت و شنود و به روش شفاهی و روائی این کار را انجام می دادند. در پیش از اسلام بخصوص قرن 6 میلادی در میان قبایل عرب شعر سرایی در عصر حماسی ادبیات عرب ارزش و اعتبار زیادی داشت. بر اساس سنتهای ادبی عربها فقط چند قصیده معروف (سبع معلقات- هفت قصیده) نوشته شده و شاهکار ادبی اعراب محسوب می شد که بر دیوار کعبه می آمیختند. حتی پس از ظهور اسلام آیات قرآن مجید نیز در بین اعراب بصورت شفاهی و بر اساس سنت گذشته سینه به سینه حفظ می شد. در شمال عربستان خط نبطی و در جنوب (یمن) خط مسند رواج داشت. پیش از ظهور اسلام در شمال عربستان خط نبطی رواج داشت گسترش پیدا کرد که تبدیل به خط عربی می شود اما در جنوب عربستان و در یمن خط مسند بین تاجران یمنی رواج داشت اما توسعه و گسترش نیافت.

کتیبه های خط نبطی در عربستان

1) کتیبه صالح : (الحجر) 267 میلادی

2) کتیبه ام الجبال : این کتیبه متعلق به سال 70 – 250 میلادی است که در منطقه حوران شرق اردن قرار دارد

3) کتیبه المناره : این کتیبه متعلق به 328 میلادی می باشد که همزمان با وفات عمر القیس شاعر معروف در زمان پادشاه حیره می باشد. این کتیبه قدیمی ترین کتیبه ای است که منشاء خط عربی از نبطی محسوب می شود و در شرق جبل الدوز قرار دارد

4) کتیبه زبد : متعلق به 512 میلادی است و در سوریه قرار دارد

5) کتیبه حران : متعلق به 568 میلادی می باشد و در سوریه قرار دارد

6) کتیبه دوم الجمال : این کتیبه متعلق به قرن ششم میلادی است

. در زمان پیامبر و در آغاز اسلام 17 خوشنویس در میان قریش وجود داشت

: ضرورت توسعه و تکامل خط عربی

خطی که در شبه جزیره عربستان رایج بود فاقد هر گونه قواعد نگارشی و آموزشی است و بیشتر به صورت قرار ددی و شفاهی بین ساکنان پذیرفته شده بود. حروف این خط قابل تشخیص و شناسایی نبود مگر اینکه خواننده و نویسنده هر دو از یک قبیله باشند. این خط تا زمانیکه در شبه جزیره عربستان گسترش نیافته و از مرزها خارج نشده بود مشکلی ایجاد نمی کرد اما با گسترش دین اسلام و ضرورت آموزش دستورات مذهبی و قواعد دینی و نوشتن و آموزش خط عربی آشکار شد. همچنین تهیه گزارش از سرزمینهای به تصرف درآمده و تهیه نقشه جغرافیایی و تکثیر قرآن کریم و ارسال آن به سرزمینهای تازه مسلمان شده و ترجمه کتابهای فلسفی و علمی که از کشورهای دیگر بدست آمده بود ضرورت اصلاح قواعد و قوانین نگارش برای خط اولی عربی لازم بود.

: قبایل نبطی

قبایل اعراب بادیه نشین نبطی که محدوده سکونت آنان از سینا در شمال عربستان تا ناحیه جنوب سوریه امتداد داشت. مراکز اصلی و شهرهای آنان شامل: (حجر، بصره، پترا) می باشد. نبطی ها حکومت خود را از سال 15 قبل از میلاد آغاز نموده و تا سال 105 میلادی حکومت کردند. در نهایت بوسیله اقوام روسی ها منقرض شدند. نبطی ها از اولین قبایل ساکن عربستان بودند که از خط استفاده کردند و تأثیر زیادی در تحول اولیه خط عربی داشتند به طوری که محققین معتقدند که منشأ خط عربی خط نبطی است.

: (کاتبان زمان پیامبر(ص))

در اوایل قرن 6 میلادی اولین نگارنده های خط عربی که در میان طبقه اشراف قریش زندگی می کردند و در زمان رسول اکرم(ص) اعتبار و احترام ویژه ای داشتند عبارتند از: بشر بن عبدالملک و حزب بن امیه

خطی که توسط این دو نفر ابداع شد به دستور پیامبر به افراد دیگر آموزش داده شد. در نهایت در میان قبیله قریش 17 خوشنویس وجود داشت که عبارتند از

عمر بن الخطاب، علی بن ابی طالب، عثمان، ابو عبید جراح، طلحه، یزید بن ابی سفیان، ربیعہ، خاطب عمرو، سعل بن عامری، عبدالله سعد بن عامری، العلاء بن خضری، ابن عمیه، معاویع ابی سفیان، المطالب بن عبدالفاق، عبدالغری عامری، شفا دختر عبدالعوبه، حفصه دختر عمر بن قطبه

: خط عربی در زمان خلفای راشدین

در زمان پیامبر قرآن به صورت شفاهی در بین مردم حفظ می شد. در سال 12 هجری تعداد زیادی از حافظان قرآن بخصوص پس از رحلت رسول اکرم (ص) کشته شدند. عمر این قضیه را درک کرد و ابوبکر را تشویق نمود تا قرآن حفظ شده را به صورت مکتوب بنویسند و در نهایت در زمان خلیفه سوم (عثمان) 5 نسخه از قرآن توسط زید بن ثابت نگارش شد و به سرزمینهای اسلامی فرستاده شد. و در زمان عثمان در سال 31 هجری اولین قرآن تدوین و نگارش شد

: چگونگی ساماندهی و اجرای قوانین و قواعد نگارش در خط عربی

عبدالرحمن بن هرمز : تدوین نسخ و تنظیم فهرستها 1)

- ابوالاسود دولي : اعراب گذاري، که براي فتحه يك نقطه در بالا، براي كسر يك نقطه در زير، براي ضمه يك نقطه در جلو ، و 2) براي تنوين دو نقطه در جلو در نظر گرفت سال وفات او 101 هجري مي باشد
- يحيي دمشقي عدواني : قرار دادن نقطه هاي سياه رنگ براي حروف مشابه وورنگ قرمزبراي نقطه هاي اعراب . او در سال 3) 129 هجري فوت نمود
- خليل بن احمد فراهيدي : به جاي نقطه هاي ابوالاسود خطوط مورب ريزي که اعراب گذاري تحركت اعراب امروزي است بكار 4) برد

تحول خط عربي با مخالفت شديد اصحاب پيامبر مواجه شد. حتي يكي از مخالفين انس بن مالك از خادمين پيامبر (ص) مي باشد v و فرد ديگر ابوالحسن بن هلال بود که در کتاب رسوم دارالخلافة مي نويسد : نويسنده در نامه خويش بايد کمتر به متن و کشيدن حروف بپردازد و از سمت و ادغام پرهيز کند و از نقطه گذاري و شکول نمودن (اعراب گذاري) امتناع کنند چون اين کار اندک شمردن کتاب قرآن است و تصور مي شود که کاتب نقص معرفت دارد

نکات واصطلاحات :

- (اعراب : فتحه ، كسره ، ضمه ، تنوين)شکل
- اعجام : نقطه گذاري
- (غبار : خط باريك و نازك)خفيف
- (طومار : خط پهن و ضخيم و کلفت)جليل
- ثلث : يك سوم طومار
- نصف : يك دوم طومار
- ثلثين : دو سوم طومار

تحول خط عربي وکوفي در زمان امويان

شيوه اعراب گذاري به روش ابوالاسود اصطلاحاً تشکيل ناميده مي شود . از نظر لغوي به معنای تلفظ صوتي است . اين شيوه توسط دو نفر از شاگردان ابوالاسود به نامهاي ناصر بن عاصم ويحيي بن يعمر گسترش يافت . تاريخ وفات يحيي 88 و يعمر 89 مي باشد . شاگردان ابوالاسود به دستور حجاج بن يوسف ثقفی خط عربي را گسترش دادند

: خوشنويسان معروف دوره اموي عبارتند از

- قطب المحرر : ابداع کننده 4 قلم بود (جليل ، طومار ، ثلث ، نصف) . او ابداع کننده خط قوسي وغير مذهبي بود ، تاريخ عرب 1) و گلچين هاي ادبي را نسخه برداري نمود و همچنين محراب مسجد پيامبر در مدينه را با آياتي از قرآن به خط جليل و به رنگ طلايي تزئين نمود

خالد بن الحجاج : او خطاط رسمي وليد بن عبدالمك ملك بود وي قرآن هاي بزرگ را به تعداد زياد وبه خط طومار و جليل كتابت نمود (2)

خوشنويسان دوره عباسي : ضحاک بن عجلان ، اسحاق بن حماد ، يوسف سيحزي ، ابراهيم سيحزي ،

جليل نويسان دوره برمکي : خوشنام بصري ، مهدي کوفي ، ابراهيم سگزي ، يوسف سگزي ، (3 تن از اين خوشنويسان ايراني بودند) .

(اقليم بشه : ابداع کننده ابو علي محمد بن مقله بيضاوي شيرازي (ثلث ، نسخ ، توقيح ، رقاع ، ربحان ، محقق

:) قلم هاي دوره عباسي (خط کوفي و عربي

: اقليم خط کوفي

قلم جليل 2- قلم سجالت 3- قلم ديباج 4- قلم طومار 5- قلم ثلثين 6- قلم حرم 7- قلم مفتح 8- قلم 1-
قصص 9- قلم عهد 10- قلم مواحرات 11- قلم خزفاج 12- قلم زنبور 13- قلم برمکي 14- قلم مدني 15- قلم
بصره اي 16- قلم حيره اي

اين اقلام براي نوشتن متون مختلف به کار مي رفت اما در قرن دوم و سوم قرآن به خطهاي زير نوشته مي شد : (مکي ، مدني ، قائم
(، مثلث ، مدور ، بصيري ، مشنق ، تجاويد ، مصنوع ، سلواطي ، راصف ، مايل ، اصفهاني ، سجلي ، پيرآموز

در دوره عباسيان بيشتر آثار مکتوب دوره امويان منهدم شد و از گزارشات مکتوب اموي آثار زيادي باقي نمانده است . در دوره
عباسيان حتي خطي بصورت باريک و نازک نوشته مي شد که اصطلاحاً به آن غبار يا باريک نويسي گفته مي شد و زمانیکه با قلم هاي
ضخيم و درشت نوشته مي شد به آن طومار يا جليل مي گفتند . اين خط بيشتر براي مکاتبات اداري و عادي استفاده مي شده است .
همچنين خط نصف که ضخامت آن برابر با يك دوم طومار مي باشد مورد استفاده قرار مي گيرد . همچنين خط ثلث که ضخامت آن يك
- سوم طومار است و خط ثلثين که ضخامت آن دو- سوم طومار مي باشد

نکته : براي سنجش ضخامت و پهناي قلم ها اصطلاحاً از موي دم استر (اسب) استفاده مي شد.بعنوان مثال : پهناي حرف الف در
خط طومار برابر با 24 موي اسب است . سپس خط ثلث يك - سوم و خط ثلثين دو - سوم آن مي باشد .اندازه ها : (طومار 24 ، ثلث
(8 ، ثلثين 16 ، نصف 12

: قوائد نگارش خط عربي از مکه تا کوفه

پس از گسترش خط نبطي و ورود آن به مکه به خط مکي معروف شد و بعد از آن به مدينه وارد شد وبه خط مدني شناخته شد . نهايتاً
در مسير گسترش اسلام و در کشور گشايي مسلمانان در هر شهري خطي ابداع شده وبه نام آن شهر معروف مي شد. مثلاً : شهر حيره
(خط حيري) شهر بصره (خط بصري) بکار مي رفت

: خط مکي و مدني در عربستان از لحاظ نگارش به سه دسته تقسيم مي شنند

مدور 2- مثلث 3- توأم 1-

: وزماني که وارد عراق شدند از لحاظ نگارش به 3 شيوه نوشته مي شد

مانئل : به صورت شيب دار و کج 2- مشق : به صورت مطول و تمديد شده 3- نسخ : به صورت کتبيبه اي 1-

: زمانیکه خط کوفی وارد ایران شد از لحاظ نگارش به دو شیوه نوشته می شد

مبسوط (سطح : مبتنی بر مسطحات) و شیوه (مستدیر: مبتنی بر استداره) می باشد. در شیوه مبسوط حروف دارای زاویه مستقیم 1- هستند.

مستدیر (مدور : مبتنی بر دور) در شیوه مستدیر حروف مایل و دارای انحناء است. و تمام این شیوه ها براساس سطح و دور 2- است.

تعداد قلم ها در دوره عباسیان افزایش یافته و به 40 قلم می رسد. به طوری که خواندن کتیبه ها و کتابها برای نویسنده و خواننده مشکل می شد. قواعد نگارش خط در عربستان، عراق و ایران بر اساس دو شیوه (سطح و دور) می باشد

حد قوس دار بودن حروف بستگی به نویسنده داشته است. برخی حروف قوسدار عبارتند از: 0 ن، ل، ق، ح، و برخی حروف (مسطح عبارتند از: الف، ب، و غیره

: بنابر این ملاک افزایش قلم ها در دوره عباسیان

1- قوس دار بودن و مسطح بودن

2- ریز و درشت نوشتن

در نهایت فردی به نام ابو علی محمد بن مقله بیضاوی شیرازی (ابداع کننده اقلام سته) می باشد. (ثلث، نسخ، توقع، رفاع، محق) (ریحان، محق)

: خوشنویسان دوره عباسیان

ضحاک بن عجلام. 2- اسحاق بن حماد (سوری). 3- یوسف سیجزی. 4- ابراهیم سیجزی 1-

. (خوشنویسان دوره برمکی : (که سه تن از آنان ایرانی بودند

خوشنام بصری 2- مهدی کوفی 3- ابراهیم سگزی 4- یوسف سگزی 1-

: انواع خط کوفی

کوفی ساده : خط کوفی ساده از اواخر قرن اول هجری رواج یافت و تا قرن 8 هجری متداول بود. خط کوفی ساده بیشترین کاربرد را داشته است و به دلیل سادگی و نداشتن اعراب و نقطه در تمام ممالک اسلامی نوشته می شد. در خط کوفی ساده از هیچ نوع تزئینی استفاده نمی شود این خط مبنای پیدایش اقلام دیگر کوفی می باشد

خط کوفی مزهر (گلدان) : از نظر لغوی به معنای گلدان است. نوعی خط کوفی تزئینی که با گلها و برگها و شاخه های سنتی 2- گیاهی زینت داده شده است و ویژگی مهم و بارز آن پر بودن فضای خالی کتیبه با عناصر منقوش گل و برگ است

خط کوفی معقد : نوعی خط کوفی درهم پیچیده می باشد که در نگارش آن برخی از حروف و کلمات کاملاً کشیده و تابیده شده و به 3- همراه تزئینات فراوان است. کوفی گره دار در قرن 5، 6 هجری در ایران و سرزمینهای اسلامی رواج داشته است. ویژگی مهم و بارز این خط بکارگیری حروف (الف و ل) مکرر و ایجاد گره های تزئینی و پیچ و خم دار با آنها می باشد. ویژگی مهم در این خط استفاده از قرینه سازی و تقارن بصورت موزون و زیبا کاربرد فراوانی در این خط دارد

خط کوفی مدور (مقور یا مستدیر) : خط کوفی که بصورت ملایم نوشته می شود و دارای انحنا و قوسهای متعدد و استاندارد می 4- باشد . ویژگی مهم این خط استفاده از دایره ها و قوسهای متعدد است

خط کوفی مورق (برگدار، فاطمی مصری) : درنگارش خط کوفی مورق یابگردار از نقاشی برگ درختی برای تزئین زمینه 5- کتیبه استفاده می شود همچنین گاهی مواقع انتهای کلمات و حروف با برگهای درخت تزئین می شود چون این خط در قرن 2 و 3 هجری در مصر رواج داشته به خط کوفی فاطمی مشهور شده سپس وارد سوریه ، عراق ، ایران می شود. معمولاً انتهای کلمات و حروف کوفی با برگهای تزئینی و اسلیمی نقاشی شده است

خط کوفی بنایی (معقلی ، هندسی ، خط بنایی) : از خط کوفی بنایی بیشتر در معماری استفاده می شود بخصوص در صدر اسلام یکی 6- از مهمترین عوامل تزئینی مساجد کشور های اسلامی محسوب می شود. این خط دارای سطر و زاویه هندسی و سبک نگارش مبسوط و مستقیم می باشد. و هیچگونه انحنایی در آن وجود ندارد. حرکات ترکیبی کتیبه با اشکال هندسی مستطیل ، مربع ، مثلث ، و چند ضلعی نشان داده می شود

خط کوفی موشح (مذهب) : این خط 3 نوع می باشد : 1- ساده 2- کامل 3- قفلی(گره دار) . خط کوفی موشح خطی است 7- دارای تزئینات منظم و زیبا که با نقاشی تذهیب و ترسیم تزئین شده است . ویژگی مهم این خط استفاده از نقوش تزئینی و نقاشی به همراه خط کوفی می باشد . مهمترین ویژگی این خط استفاده از تقارن در نقوش است

: خوشنویسان سده سوم تا ششم هجری

عضدوله دیلمی 2- مهیار دیلمی 3- ولی عجمی 4- شهید بلخی 5- ابوالمعالی اصحافی 6- صفی الدین اورموی 1-
7- شمس المعالی قابوس بن وشمگیر

صفی الدین اورموی : در سال 613 هجری در شهر اورومیه متولد می شود سپس در مدرسه قسطنطنیه تعلیم و تربیت یافته است . صفی الدین ، ادیب ، شاعر و موسیقی دان است . ابتداء در کتابخانه قسطنطنیه به کتابت می پردازد و به دلیل مهارتش در نگارش وارد دربار خلیفه می شود. پس از اینکه خلفای بغداد بدست هولاکو خان شکست می خوردند برای مدتی وارد دربار مغولان می شود. بر اساس نوشته های مورخین هولاکو خان وی را بسیار گرامی داشته و سالانه 5 هزار دینار مقرری به وی پرداخت می کرده است . سپس وارد دولت هنر پرور عطاءالملک جوینی می شود و به تیریز رفته و به کتابت می پردازد. شاگردان زیادی تربیت کرده که معروفترین آنان یاقوت مستعصمی می باشد

یاقوت مستعصمی : در سال 640 هجری متولد و در سال 698 هجری وفات یافته است. یاقوت شاگردان زیادی داشته و بسیار سخت گیر بوده و از شاگردانش می خواسته تا ساعات زیادی تمرین کنند . خودش نیز برای تمرین هر روز 2 جزء از قرآن را کتابت می کرد . حتی ذکر شده زمانیکه بغداد مورد حمله مغولان قرار گرفت و شهر در آتش می سوخت وی در داخل یک مناره و در رأس یک مناره پناهگاهی یافته و قلم و جوهر در دست بر تکه ای از پارچه کتان تمرین خوشنویسی می نمود. وی بسیار سریع الکتاب بوده و هر روز 70 نفر را سر مشق می داده است تا بتوانند تمرین کنند . پس از سقوط بغداد به خدمت عطاءالملک جوینی درآمد و وی را بسیار گرامی داشته اند و به آموزش خط به فرزندان آنها پرداخت. ذکر شده در هر ماه 2 جلد قرآن را کتابت می کرده و در طول عمرش 364 قرآن نوشته است . شاگردان زیادی تربیت کرده که از بین آنان 6 نفر معروف به شاگردان سته می باشند

یوسف مشهدی 2- احمد سهروردی 3- نصراله طیب 4- ارغون کاملی 5- سید حیدر جلی نویس 6- مبارک شاه بن قطب 1-
تبریزی

: ابداعات یاقوت مستعصمی برای نگارش خط

روشی که یاقوت مستعصمی برای نگارش خط ابداع نمود به شیوه یاقوتی معروف است. وی شیوه جدیدی برای تراشیدن و برش قلم های خوشنویسی که از نی ساخته شده اند ابداع نمود. در این روش برای افزایش زیبایی و ظرافت و سهولت در نگارش نوک قلم ها بصورت اریب و مایل بریده می شود که تأثیر زیادی در خوشنویسی دارد.

سیر تحول اقلام سته :

1) (ثلث : 4 دانگ سطح ، 2 دانگ دور (قوس ، استداره ، انحا)

2) نسخ : تابع قلم ثلث است

3) (توفیع : 3 دانگ سطح ، 3 دانگ دور (قوس ، استداره ، انحا)

4) رفاع : تابع قلم توفیع است

5) (محقق : 4/5 دانگ سطح ، 1/5 دانگ دور (قوس ، استداره ، انحا)

6) ریحان : تابع قلم محقق است

خط المنسوب :

روش ابن مقله برای استاندارد نمودن نگارش و الفباء

نوشتن حروف بر مبنای نقطه و نقطه گزار، زمانی که الف به صورت مستقیم نوشته می شود ارتفاع آن از لحاظ نگارش باید به اندازه 5 نقطه به صورت لوزه با همان قلم باشد. و دایره هایی که به دور الف کشیده می شود ملاک دایره و قوس برای نوشتن حروف قوس دار می باشد.

ثلث : ابن ندیم می نویسد: ثلث یکی از انشعابهایی قلم جلیل محسوب می شود. قلم جلیل از قلم های بسیار درشت محسوب می شود، در دوره عباسیان به تدریج قلم های ریز و ضعیفتر از آن پدیدار می شود که به آنها قلم ثلث و ثلثین گفته می شود.

واژه ثلث به قلمی گفته می شود که یک سوم طومار را در زمان نوشتن می پوشاند. بنابر این پهناي قلم ثلث يك سوم طومار است و از نظر مقیاس با 8 موی دم استر می باشد. همچنین ابن ندیم می نویسد: قلم ثلث از قلم ریاسی اقتباس شده و ابداع کننده آن ابن مقله می باشد. همچنین کسی که قلم ثلث را شایسته می نویسد يك سوم خوش نویسی را آموخته است. یکی از قلم هایی که پس از خط کوفی بیشتر رواج داشته خط ثلث است که به جادو اقلام مشهور است. از این قلم برای نگارش قرآن کریم، کتیبه ی بناها، قطعات خوش، کتیبه جزیع و صندوقها، کتیبه سنگ مزارها، نوشتن عناوین داخل کتاب و انتهای کتاب استفاده می شود.

خوشنویسان قلم ثلث :

ابن مقله، یاقوت مستعصمی، یوسف مشهدی (از شاگردان یعقوبی)، نصراله طیب ملقب به صدر، مبارک شاه بن قطب تبریزی ملقب به زرین قلم که از شاگردان یاقوت است، عبدالله صیرفی، عبدالله بیانی، علاءالدین شمس الدین طبری مشهور به علاء بیک، ارغون بن عبدالله کاملی از شاگردان یاقوت، عبدالله هروی از شاگردان جعفر بایسنقری، جعفر تبریزی، شمس بایسنقری،

خوشنویسان عصر صفوی: که بیشتر کتیبه های بناهای اصفهان بدست آنها نوشته شده است: علیرضا عباسی، عبدالباقی تبریزی، حین بیک زرین قلم، محمد صالح اصفهانی

نکته(1): مبارکشاه بن قطب تبریزی: ملقب به زرین قلم از شاگردان یاقوت در قرن 8 هجری، 44 جلد قرآن را نگارش نموده، همچنین کتیبه های مرقد مطهر حضرت علی (ع) به قام وی نگارش یافته

نکته (2): عبدالله صیدفی: از خوشنویسان سده 8 هجری که اهل تبریز است و کتیبه بناهای تبریز از جمله عمارت استاد وشاگرد به خط وی تزیین شده است. او کتیبه نویس و کاشی تراش ماهری بود

نکته (3): عبدالله بیانی: نام اصلی وی خواجه شهاب الدین بیانی است که معروف به عبدالله مروارید می باشد. وی فرزند خواجه شمس الدین کرمانی از فرزندان دربار تیموری و از خوشنویسان، موسیقیدان و شاعر قرن نهم هجری محسوب می شود

نکته (4): علاء الدین محمد بن شمس طبری: مشهور به علاء بیک کتیبه های مسجد جامع تبریز، مسجد جامع اصفهان به خط وی است. تاریخ وفات او 1001 هجری می باشد

نکته (5): ارغون بن عبدالله کاملی: او از شاگردان یاقوت است که در قرن 8 هجری می زیسته و قرآنی به خط ریحان در موزه ملی ایران باستان از وی موجود است

نکته(6): عبدالله هروی: از شاگردان جعفر بایسنقری است، اهل هرات است و کتیبه ی بناهای شهر هرات و مشهد به خط او نگارش یافته است

نکته (7): جعفر تبریزی: بدلیل اینکه ریاست کتابخانه بایسنقر میرزا را بر عهده داشته به جعفر بایسنقری مشهور می شود، کتیبه ی بناهای شهر هرات بدست وی نگارش شد

نسخ: از لحاظ لغوی به معنای باطل و محو نمودن است. علت اینکه به قلم نسخ معروف شده این است که با رواج آن اقلام دیگر منسوخ می شود. همچنین به خاطر اینکه بیشتر قرآن ها باین خط نوشته و به خط قرآنی معروف است

نکته(1): زمانی که اولین نمونه های خط حجازی مورد بررسی قرار می گیرد شباهت زیادی به خط نسخ دارد به همین دلیل برخی از محققین آن را نسخ ناقص می نامند. سپس در صدر اسلام به خط منسوب و خط بدیع معروف می شود

نکته (2): اولین نمونه های خط نسخ بر روی بک قطعه پاپیروس از شهر تبس در مصر بدست آمده که متعلق به تاریخ 22 هجری است. نمونه دیگر آن از همین مکان در تاریخ 90 هجری بدست آمده است

قلم نسخ از نظر قواعد نگارش تابع قلم ثلث است به همین دلیل به آن ثلث باریک گفته می شود. پس خط نسخ خطی منظم، واضح، معتدل، و کامل است. و یکی از کاملترین خطوط اسلامی محسوب می شود. زمانیکه ابن مقله اصلاحاتی را بر روی این قلم انجام می دهد به قلم نسخی و اناسخ مشهور می شود

نکته (3): آخرین فردی که اصلاحات و قواعد نگارش را برای این قلم انجام می دهد، محمود بن مسعود ابهری است، که قرآنی به خط نسخ و تاریخ 619 هجری در موزه ی ملی ایران از وی موجود است

خوشنویسان قلم نسخ: ابراهیم قمی: از خوشنویسان سده ی 12 هجری است که در سال 30 جلد قرآن کتابت می کرده و استاد احمد تبریزی می باشد

مابقی خوشنویسان متعلق به سده ی 13 بوده که شامل: احمد تبریزی، احمد شاملو، محمد هاشم اصفهانی، عبدالعظیم نائینی، عبدالعلی میرزا عبدالله خراسانی، زین العابدین محمد صادق شیرازی، میرزا کوچک خصال می باشند

توقيع : ابن ندیم در کتاب خود در شرح قلم های موزون از قلم توقيع و رقاع نام برده و آنها را از مشتقات قلم ثلث می داند . در صدر اسلام برای نگارش فرمان ها ، نامه ها و توشیحات خلفا از این قلم استفاده می شد . همچنین بیشتر مکاتبات دیوانی با این قلم نوشته می شود . ساختار قلم توقيع مشابه ثلث است اما بسیار ریز تر و فشرده تر نوشته می شود

توقيع کردن از نظر لغوی به معنای امضاء نمودن نامه و یا مهر زدن در پایان نامه می باشد در واقع امضاء نوشتن نام و نشان در زیر نامه ها برای تأیید صحت و درستس نامه می باشد . توقيع کردن یعنی نوشتن نام حاکم یا پادشاه و یا زدن مهر حاکم در پایان نامه است .

کاربرد قلم توقيع : نوشتن نام کاتب به سفارش دهنده ، صاحب کتاب ، صاحب کتابخانه ، زمان و تاریخ کتابت و در آغاز و پایان صفحه کتاب استفاده می شود . به قلم رقاع و توقيع ، توقيع گفته می شود . دلیل نامگذاری آن این است که با این قلم در انتهای کتابهای داستان و قصص می نگاشتند

قلم رقاع : قلم رقاع ریز تر و لطیف تر از توقيع نوشته می شود . از نظر لغوی به معنی نامه ها و پاره ها می باشد و به دلیل تند نویسی و اختصار نویسی از خط توقيع بوجود آمده است . میزان سطح دور آن 3 دانگ ، 3 دانگ می باشد

یکی از ویژگی های قلم رقاع وجود زیاد الف های مایل می باشد و حرکات قلم و گردش آن نسبت به قلم توقيع آزاد تر ، راحت تر ، روان تر ، و آسان تر نوشته می شود . به همین دلیل برای نگارش مکاتبات دیوانی به کار می رود . کاربرد دیگر آن در شرح و توضیحات صفحه ی اول و آخر قرآن و کتابها می باشد

کاربرد قلم رقاع : نوشتن سر لوح کتابها ، نوشتن صفحه آخر قرآن و کتابها و ذکر نام بزرگان و کاتبان و ذکر تاریخ کتابت در پایان کتاب نویسندگان مشهور : ابن مقله ، ابن یواب و یاقوت می باشد

قلم محقق : از لحاظ لغوی به معنای محکم و استوار می باشد به دلیل اینکه قلمی محکم و استوار است و تک تک حروف آن به صورت کامل نوشته می شود به طوری که هر يك از حروف بدون نقص و ناتمام نوشته می شود . نام قلم محقق برای اولین بار در کتاب ابن ندیم آمده است می نویسد : در آغاز دولت عباسیان مردم به شیوه های خطوط قدیم کتابت می کردند . زمانی که خاندان هاشمی ظاهر شدند نوشتن قرآن به خط ویژه ای آغاز شد که به آن خط عراقی و وراقی می گفتند با گذشت زمان این خط زیباتر می شود و در زمان برمکیان و مأمون به نقطه اوج خود می رسد . این قلم یکی از شاخه های قلم ریاسی محسوب می شود . که در زمان فضل بن سهل ذوالریاستین ابداع می شود . در زمان خلیفه قلم ریاسی به عنوان خط اصلی مکاتبات استفاده شده است . همچنین از آن برای نگارش قرآن استفاده می کردند . در زمان خلیفه برای نوشتن پیمانها و اسناد معتبر و نامه های بین پادشاهان استفاده می شد

خوشنویسان معروف این دوره : فضل بن سهل ذوالریاستین ، ابوعلی ابن مقله ، یاقوت مستعصمی ، ابن یواب ، نصراله طیب ملقب به صدر عراقی ، احمد سهروردی ، عبدالله صیونی ، بایسنقر میرزایی تیموری ، پیر یحیی جمالی صوفی می باشند

احمد سهروردی : احمد سهروردی از شاگردان یاقوت است در بغداد متولد می شود . بیشتر کتیبه های اماکن مقدس بغداد بویژه مسجد جامع به خط محقق توسط وی نوشته شده است . در زمان حیات خود 30 جلد قرآن نوشته است . که قرآنی به خط محقق در موزه ملی ایران به تاریخ 706 هجری موجود است

پیر یحیی جمالی صوفی : از شاگردان مبارکشاه زرین قلم می باشد . وی صوفی مذهب و از مشایخ تصوف محسوب می شود . بیشتر کتیبه های بناهای نجف اشرف به خط او نگارش یافته است . قرآنی به خط محقق در موزه پارس شیراز از وی نگهداری می شود که وقف آستانه شاه چراغ است

بایسنقر میرزایی تیموری : فرزند شاهرخ تیموری است . در نگارش قلم محقق توانایی سرشاری داشته است . کتیبه مسجد گوهرشاد به خط وی است . همچنین يك جلد قرآن به ابعاد 107 × 101 سانتیمتر می باشد که به دست وی نگارش یافته است که وقف آرامگاه جدش تیمور نموده است . زمانی که نادرشاه سمرقند را فتح نمود این نسخ قرآن را به قوچان منتقل کرد و به مرقد سلطان ابراهیم نهاد . . به تدریج ورق های قرآن پراکنده شد و هم اکنون چند قلم از آن در موزه آستان قدس رضوی و کتابخانه ملك نگهداری می شود

ابراهیم سلطان تیموری : فرزند شاهرخ تیموری است . کتیبه بناهای پارس از وی به جا مانده و همچنین غزل از سعدی را در آرمگاهش می نویسد

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

. محمود کاتب : قرآنی به خط محقق به تاریخ 590 هجری در موزه حضرت معصومه (ع) از وی نگهداری می شود

قلم ریحان : قلم ریحان از نظر نگارش تابع قلم محقق است اما دارای ظرافت و خطوط نازک و ریزی باشد. ابداع کننده قلم ریحان علی بن عبیده ریحانی است. از خوشنویسان دربار مأمون می باشد . پس قلم ریحان تمام خصوصیات خط محقق را دارد اما بدلیل ظرافت و لطافتی که در آن وجود دارد به گل برگ ریحان تشبیه شده است و به ریحانی معروف می باشد

قلم تعلیق : سیر تحول خط حجازی از جزیره عربستان آغاز و تکامل یافت . سپس در عراق خط کوفی جایگزین خط حجازی شد. در نهایت در صدر اسلام با تحولاتی خط عربی اقلام سته ابداع شد. اما با ذوق و سلیقه ایرانیان همخوانی نداشت پس با نوع آوری توسط ایرانیان قلم های ایرانی ابداع شد

اولین قلمی که رواج یافت قلم تعلیق است که خطی است پیچیده و پیوستگی حروف در آن رایج است . گاهی مواقع چندین کلمه در کنار یکدیگر می نویسند. نظم و ترتیب و تناسبی که در اقلام دیگر رایج است در این قلم کم دیده می شود. گاهی مواقع باریک و ریز نوشته می شود . گاهی مواقع درشت و بزرگ ، هدف اصلی از ابداع این خط افزایش سرعت نگارش می باشد . این قلم ویژه نگارش زبان فارسی است و از آن برای نوشتن کتابها و امور دیوانی و نامه نگاری استفاده می شد . این قلم در سده هشتم هجری توسط حسن بن حسین علی فارسی کاتب یا معروف به خواجه اروادعال ابداع می شود. وی تبحر زیادی در نگارش خطوط قدیم ایران و خط پهلوی داشته است همچنین برای حروف فارسی (پ ، چ ، ژ) نقطه را ابداع می کند و سرعت نگارش در این خط افزایش می یابد . قلم تعلیق از ترکیب دو قلم توقیع و رقاع ابداع می شود

نکته : برخی از محققین معتقدند خط تعلیق ریشه اصلی آن در خطوط باستانی ایران یعنی خط پهلوی و اوستایی است. و از نظر ترکیب و گردش حروف به آنها شباهت دارد. همچنین معتقدند خط پیرآموز که در دوره ساسانی رواج داشته تبدیل به نسخ عربی می شود. و سپس تبدیل به قلم تعلیق شده است . قلم تعلیق به دلیل اینکه میان دو خط توقیع و رقاع معلق می باشد به توقیع معروف شده است

خوشنویسان تعلیق : از خوشنویسان این خط می توان به : عبدالحق اسدآبادی ، درویش عبدالله سلطانی ، عبدالله مروارید بیانی اشاره کرد

قلم شکسته تعلیق : ابداع کننده این قلم خواجه عبدالحی یا خواجه تاج سلمان اصفهانی است . در نگارش این قلم تأکید کمتری به نگارش عمودی کلمات می باشد حرکات آن مورب است

نکته : چون مراسلات و رسائل دیوانی با این خط نوشته می شد گاهی مواقع کلماتی متصل به یکدیگر نوشته می شد . منشیان درباری این شیوه نگارش را نُرُس می گفتند

قلم نستعلیق : معروف به عروس خطوط اسلامی است که در قرن 8 هجری توسط میر علی سلطانی معروف به میر علی تبریزی ابداع می شود . خط نستعلیق بعد از خط تعلیق در قرن 8 هجری رواج پیدامی کند . هدف ایرانیان از ابداع قلم ها و خطوط مختلف همخوانی آنها با فرهنگ ذوق و سلیقه ایرانیان می باشد. قلم نستعلیق ترکیبی از دو قلم نسخ و تعلیق می باشد و به عروس خطوط اسلامی معروف است. و از ظریفترین و دقیق ترین خطوط محسوب می شود

خطی است باقاعده و اندازه های منظم دارای 1 دانه سطح و 5 دانه دور است. محققین معتقدند ابداع کننده این قلم میر علی سلطانی معروف به میر علی تبریزی می باشد. وی همچنین در نوشتن حروف ویژه فارسی یعنی حروف (پ ، ژ ، گ ، چ) نظم و ترتیب و قاعده منظم می کند

معروفترین شاگردوی سلطان محمدنورمی باشد. از دیگر خوشنویسان این قلم عبارتند از: شاه محمود نیشابوری، از خوشنویسان سده دهم از دربار شاه طهماسب صفوی، میرعلی مشهدی، سید احمد مشهدی، میرزا جعفر تبریزی معروف به جعفر بایسنقری از خوشنویسان دوره تیموری که 40 سال خوشنویسی نموده است و 40 عدد خوشنویس از کتابخانه باینقر میرزا به نوشتن و مصور کردن نسخه های خطی از جمله شاهنامه بایسنقری به خط میرزا جعفر تبریزی مشغول بودند. این شاهنامه در کاخ گلستان نگهداری می شود.

میر عماد صیفي حسني (میر عماد) : که در سال 961 هجری در قزوین متولد می شود. سپس به تبریز رفته و در نزد ملا حسن تبریزی به تعلیم خط می پردازد. سپس به کشور عثمانی و حجاز سفر می کند به ایران بازمی گردد و به اصفهان رفته و وارد دربار شاه عباس می شود و به مقام والایی دست پیدا می کند. اما به دلیل اینکه مورد توجه شاه قرار می گیرد مورد حسادت خوشنویسان دیگر قرار گرفته و به دلیل اینکه سنی مذهب بوده مورد غضب شاه قرار می گیرد. در نتیجه اشعار تنیدی برای شاه می نویسد و به خاطر مجادله ای که با شاه داشته فرمان قتل وی صادر می شود. زمانیکه خبر به عثمانی و هندوستان می رسد پادشاه هندوستان بسیار تأسف خورده و می گوید اگر میر عماد را به من می بخشیدند هم وزن او جواهرات به آنها می بخشیدم.

. میرضا کلهر : متولد 1245 هجری از خوشنویسان ناصرالدین شاه محسوب می شود و مهمترین اثر وی سفرنامه است

خط شکسته نستعلیق : در سده 11 هجری خط شکسته نستعلیق توسط محمد شفیع هروی رواج می یابد و به خط شفیعی معروف می گردد. سپس در سال 1185 هجری توسط درویش عبدالمجید تحولات بیشتری در خط ایجاد می شود. شیوه نگارش خط شکسته نستعلیق مشابه نستعلیق است اما به دلیل سرعت در نگارش و تندنویسی حروف آن بصورت شکسته نوشته می شود. گاهی مواقع حروف بصورت ناقص نوشته می شود و یا اینکه برخی حروف بصورت پیوسته و متصل نگاشته می شود که از برخی کلمات و حروف بصورت مستقل و گاهی بصورت متصل نوشته می شود. این شیوه نگارش ابتکار منشیان درباری است. گاهی مواقع شکستگی و پیچیدگی کلمات افزایش یافته تا جائیکه برخی از حروف بطور کلی حذف و یا تعلیق شده بطوریکه خواندن نسخه ها مشکل می شود. از خط شکسته نستعلیق برای نگارش قرآن و تزئین کتیبه بناها استفاده می شود. خوشنویس دیگری که در نگارش این قلم تأثیر داشته مرتضی قلی خان شاملو می باشد

. (شیوه های نگارش قلم نستعلیق : شاگردان میر علی تبریزی

1- (شیوه مشرقی) شیوه میرزا جعفر تبریزی

2- (شیوه غربی) شیوه عبدالرحمن خوارزمی

شیوه مشرقی : در شیوه مشرقی که بیشتر در ناحیه خراسان رواج داشته اندازه حروف و کلمات متناسب و معتدل تر نوشته می شود به همین دلیل این شیوه تداوم یافته و تبدیل به خطوط امروزی می شود (حتی آثار نستعلیق نویسی در خط پاکستانی و افغانی قابل مشاهده است).

شیوه مغربی : در ناحیه غربی و جنوب غربی ایران رواج داشته است. کلمات و حروف بسیار تند و تیز نوشته می شود و به علت عدم رعایت تناسب و اعتدال با ذوق ایرانی همخوانی نداشته و منسوخ می شود

: شیوه های نگارش قلم شکسته نستعلیق

1- (شیوه امین الدوله : (میرزا علی امین الدوله وزیر دوره قاجاری

2- (شیوه امیر انتظام : (حسنعلی خان امیر انتظام گروسی

3- (شیوه قائم مقام : (میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی

1) شیوه امین الدوله : در دوره قاجاریه با استفاده از شیوه درویش عبدالمجید و ایجاد تغییرات در زیبایی و تناسب حروف و جملات خط شکسته نستعلیق بصورت شکسته تر نوشته می شود. این شیوه رواج نیافته و منسوخ می شود

- شيوه امير انتظام : امير انتظام رئيس ايل و حاكم گروس مي باشد وي بر خط شكسته نستعليق از سبكي ساده و روشن استفاده 2) مي كند. در اين شيوه خط لطيف تر و نازك تر نوشته مي شود و دليل اينكه ظريف تر و روانتر نوشته مي شود دوام دارد .
- شيوه قائم مقام : در زمان قائم مقام نثر فارسي درهم پيچيده و دچار آشفتگي مي شود. در سده 14 هجري توجهي به اصول 3) و تأمين خط نمي شود به همين دليل خط نستعليق با سليفه هاي مختلف و روشهاي گوناگون و بدون قاعده نوشته مي شود تا اينكه قائم مقام روشي ساده و استاندارد و ابداع مي كند .

: قلم هاي مفرقه

- قلم غبار : خطي است بسيار ريز كه بصورت ضعيف نوشته مي شود واز آن براي نوشتن يادداشتهاي كوچك كه از طريق 1- كيوتران نامه برمي فرستادند بكار مي رفت. به همين دليل به قلم الجناح معروف شده است. همچنين دليل نامگذاري آن به غبار اين است كه زمانيكه گله اي از اسبها حركت مي كنند غبار ريزي بلند مي شود و به همين دليل به غبار الحبله معروف است. اين خط از ابتكارات ايرانيان است و بيشتر بر روي ورقهاي كوچك نوشته شده و توسط پيك از طريق كيوتران ارسال مي شده است. در دوران معاصر با نگارش اشعار و ابیات يك شاعر يا نويسنده تصويري مشابه شخص معين ترسيم مي كنند و به عبارت ديگر تبديل به خط تصويري شده است .
- قلم مسلسل : در خط مسلسل تمام حروف و كلمات بصورت متصل و پيوسته نوشته مي شود . براي نگارش اين قلم از خط ثلث و 2- توقيح بيشتر استفاده مي شود. خطي است ظريف و نازك كه كلمات آن به هم پيوسته و زنجيروار نوشته مي شود .
- قلم خط ديواني (معروف به خط مقدس عثماني و خط همایوني) : خط ديواني و خط رقعۀ از مشتقات خط نستعليق محسوب مي 3- شوند. زمانيكه سلطان محمد فاتح پادشاه عثماني به دليل رقابتي كه با درباريان داشت با ايجاد تغييراتي در خط ثلث، نسخ، ریحان، خط ديواني را ابداع نمود. اين خط مخصوص دربار و نوشته هاي رسمي بود. به همين دليل به خط همایوني و خط مقدس عثماني معروف شد. اين خط بصورت جليل نوشته مي شود. ريشه اصلي اين خط همان خط نستعليق است پس از انقراض حكومت عثماني و تبديل خط تركيه به لاتين اين خط منسوخ مي شود .
- خط رقعۀ (رقعي) : يكي از انشعابات خط نستعليق محسوب مي شود اما حروف كوچكتر و بهم فشردۀ تر و مستقيم و شكسته 4- تر نوشته مي شود . به همين دليل شامل خط شكسته نستعليق است و براي تند نويسي مناسب است . به همين دليل خواندن و نوشتن آن آسانتر و نسبت به خط ديواني منظم تر ، واضح تر و روشن تر نوشته مي شود .
- خط طغري : قلم طغري خطي است منحنی پيچيده و متوازي نوشته مي شود. معمولاً بر بالاي فرمان پادشاهان در نامه ها و لقب 5- پادشاه حكم مهر پادشاه را بر سر نامه ها و فرمانهاي سلطان ايفا مي كند . سابقه استفاده از خط طغري به زمان سلجوقيان مي رسد. در نسخه هاي خطي از اين قلم براي نوشتن عبارت بسم ا... الرحمن الرحيم و يا امضاء كاتب در پايان كتاب استفاده مي شود. گاهي مواقع خوشنويس پايه كتابي را با اين قلم مي نويسد. در سده هاي اخير اين خط بشکل ابزار و آلات موسيقي مانند 3 تار و يا بشکل پرندگان نوشته مي شود .
- خط سياه مشق : معمولاً خوشنويس به منظور دست گرمي و تمرين كردن با استفاده از خط نستعليق يا شكسته نستعليق بر روي 6- يك صفحه كاغذ اشعار و كلماتي را بصورت تركيبي يا منفرد بصورت مكرر و پياپي مي نويسد كه نشان دهنده تمرين ، پشتكار و شوق خوشنويسي است . از اين قلم براي نسخه هاي خطي استفاده نمي شود و فقط بصورت تك برگ از خوشنويسان به جا مانده است .
- خط سرمشق : خطي است كه استاد خوشنويس بعنوان نمونه براي تمرين هنر آموزان خط مي نويسد تا از روي آن تمرين كرده 7- و مشق بنويسد .

: ويژگي هاي قرآن هاي منسوب به ائمه اطهار در صدر اسلام

- 1) معمولاً در نگارش آنها از خط كوفي ساده بر روي پوست استفاده شده است .

- 2) در این قرآن اعراب ، اعجام و تنوین بکار نرفته است و اسامی سوره ها به رنگ طلایی و با زر تحریر شده است و حاشیه متن . صفحه نخست با طرح های اسلیمی و تذهیب تزئین شده است
- 3) تعداد سطر قرآن های کتابت شده 7،16،17 می باشد و در صفحه اول 9 سطر است
- 4) جلد قرآن ها معمولاً نوساز و از جنس چرم است
- 5) (رقم ائمه اطهار کاملاً مشخص است به عنوان مثال : کتیبه علی بن ابیطالب (ع)
- 6) در پایان سوره ها از ستاره و یا نقطه استفاده شده است
- 7) توضیحات حاشیه قرآن ها با خطی غیر از خط کوفی نوشته شده است که این خط معمولاً خط شکسته می باشد . در برخی از آنها مهر هایی توسط وقف کننده زده شده است

8) تعداد صفحات قرآن ها معمولاً 124 صفحه است

9) اندازه قرآن معمولاً متفاوت بوده و بیشتر به اندازه 77×25 سانتیمتر و یا 17×11 سانتیمتر است

: ویژگی قرآن های قرن 3 - 1 هجری

- 1) خط تمام قرآن های کوفی و بر روی پوست نگارش شده اند
- 2) در قرآن های قرن دوم و سوم تمایل به مایل نوشتن الف بیشتر است همچنین طول الف ها بلند نوشته شده است
- 3) تعداد سطر قرآن ها معمولاً 6،7،10،12،23 سطر و اندازه آنها 21×15 و 21×30 سانتیمتر است
- 4) برای جدا سازی آیات از دایره های ساده کوچک و گاهی رنگی استفاده شده است
- 5) در برخی از قرآن های شیوه اعراب به روش ابوالاسود دیده می شود
- 6) معمولاً نام سوره ها (سر سوره) در کادری مستطیل شکل با تزئینات ساده نگارش شده است و از دایره و ستاره به عنوان تزئین استفاده شده است
- 7) نام کاتب بیشتر قرآن ها نام مشخص است
- 8) (نقطه ها و اعراب به رنگ شنگرف می باشد) رنگ قرمز نایل جیگری
- 9) در اواخر قرن سوم از خط کوفی مشابه به خط نسخ ساده اولیه استفاده شده است
- 10) شیوه نگارش تمام قرآن ها در بکارگیری خط کوفی متفاوت است

: ویژگی های قرآن های قرن 4 هجری

- 1) خط نسخ به عنوان خطوط اصلی کتابت قرآن ها رواج می یابد
- 2) استفاده از اعراب ، اعجام و نقطه گذاری در تمام قرآن ها کاربرد داشته است

یکی از انشعابات خط کوفی که توسط ایرانیان ابداع می شود خط پیرآموز است که برخی از قرآنها در ایران به خط پیرآموز (3) نوشته شده است

استفاده از نقوش تزئینی اسلامی شامل تذهیب و نقوش گیاهی ، اسلیمی ، طوماری به صورت محدود بیشتر در صفحات آغازین (4) مورد استفاده قرار می گیرد

5) سر سوره قرآن ها به خط دیگری غیر از متن اصلی قرآن ها نگارش شده است

(6) نام کاتب قرآن در صفحه آخر ذکر شده است (رقم یا ترقیمه یا انجامیه

7) معمولاً اندازه قرآن های بیشتر با قطعات بزرگ نگارش شده است ، بیشتر قرآن ها در حاشیه دارای مطالب حاشیه ای می باشند که به خطی غیر از متن اصلی نوشته شده اند

: ویژگی های قرآن های قرن 8 - 5 هجری

1) استفاده از اقلام سته (خطوط شش گانه) در نوشتن قرآن ها رواج می یابد

2) قرآن به خط کوفی در ایران دارای سر سوره به خط نسخ است

3) کتیبه قرآن وقفی به خط رفاع نوشته شده است

4) برای جداسازی آیات از دایره های کوچک استفاده شده است

5) نام کاتب در پایان قرآن به خط کوفی نگارش شده است

6) برای حاشیه نویسی بیشتر از خط رفاع استفاده شده است

7) سر سوره ها معمولاً به خط ثلث و نسخ نگارش شده است

8) قرآن هایی که به خط ثلث نگارش شده اند دارای ترجمه به خط نسخ می باشند اما در ایران ترجمه ها به زبان فارسی نگارش شده اند

9) خط قرآن و ترجمه آن متفاوت است برخی از قرآن ها دارای 3 نوع خط یعنی (ثلث ، نسخ ، رفاع) می باشند

10) صفحه اول و دوم قرآن ها با تذهیب و تزئینات اسلامی آراسته شده است

11) در صفحه پایانی برخی از قرآن ها سعی شده نام سوره در جدولی مشخص نوشته می شود

: ویژگی های قرآن های قرن 13 - 9 هجری

1) علاوه بر استفاده از اقلام یا ابداع خط تعلیق و نستعلیق برای نگارش استفاده می شود

2) تمامی قرآن هایی که در ایران نوشته می شوند اغلب دارای ترجمه فارسی می باشند که در برخی موارد رنگ خط نگارش شده متن اصلی با ترجمه متفاوت است و معمولاً ترجمه ها به خط قرمز نگارش شده است

3) در حاشیه نویسی و ترجمه قرآن ها از خط نستعلیق بیشتر استفاده شده است

- 4) در تزیینات قرآن هاو جدول قرآن ها بیشتر از رنگ طلائی استفاده شده است
- 5) در پایان قرآن ها نام کاتب و تاریخ نگارش ذکر شده است
- 6) تذهیب و تزیین مختص در بیشتر صفحات به خصوص در سر سوره ها استفاده شده است
- 7) قرآن هایی وجود دارد که با چند خط نگارش شده مانند : ثلث ، نسخ ، ریحان ، نستعلیق
- 8) دعای قبل از تلاوت قرآن به خط رقاغ نگارش شده است
- 9) کاتب برخی از قرآن ها بانوان می باشند
- 10) کاتب برخی از قرآن ها بین 11 تا 15 نفر می باشند
- 11) در قرآن های نگارش شده در ایران معمولاً خط متن اصلی نسخ و ترجمه نستعلیق می باشد

: حروف ابجد

. شیوه ای برای مرتب سازی حروف زبان عربی است که بر پایه الفبای اولیه خط فینیقی مرتب شده است

: کاربرد

.الف) : صفحه های مقدمه بعضی کتاب ها را با این عددها شماره گذاری می کنند

.ب) : تاریخ وقایع مهم را با ترکیب حروف ابجد به صورت یک کلمه یا یک عبارت یا یک جمله معنی دار با شعر در می آورند که به خاطر بردن آن کلمه یا عبارت یا آن جمله یا شعر تاریخ مزبور را حساب می کنند

.ج) : گاهی در نوشتن برای جداکردن مطالب مختلف از یکدیگر آنها را با حروف ابجد مشخص می کنند. مثلاً در همین جا برای جداکردن کاربردهای حروف ابجد آنها را با حروف : الف ، ب ، ج ، و مشخص کردیم

: استثنائات حروف ابجد

1) حروف (ا، آ، اُ) بعنوان عدد 1 محاسبه می شوند

2) حروفی که بواسطه تشدید مکرر هستند یک حرف محاسبه می شوند مثال: ف ، ع ، ا ، ل

3) کلمه الله استثناء است و با توجه به اینکه لام آن تشدید دارد دو حرف حساب می شود مثال : الله = ا ، ل ، ل ، ه. چون لام را مکرر می نویسند بنابر این تشدید ندارد . و الف آن را نیز نمی نویسند بلکه بصورت دو لام مکرر و بدون الف می نویسند مانند : "الله" در . "حالیکه طبق قواعد معمولی رسم الخط بابدچنین نوشته شود : "الاه

4) همچنین الف "رحمن" را نیز حساب نمی کنند چون در نگارش بدون الف نوشته می شود